Fómhar agus Oíche Shamhna i bhFine Gall

Blas Fingal's Food Heritage

Iniúchadh a dhéanamh ar an am atá thart agus san am i láthair (Rang a Dó go dtí Rang a Ceathair)

An Chomhairle Oidhreachta
The Heritage Council

Comhairle Contae Fhine Gall
Fingal County Council

Oidhreacht Bia Fhine Gall

Fáilte go Blas, tionscadal Oidhreachta Bia Fhine Gall! I bhFine Gall tá traidisiúin láidre againn maidir le gairneoireacht, feirmeoireacht agus iascaireacht. Cuimsíonn ár n-oidhreacht bia gach rud ó oidis seantuismitheoirí, cócaireacht agus acraí, bealaí traidisiúnta feirmeoireachta agus iascaireachta, go béaloideas, an gorta, agus ainmneacha páirce.

Cistin Theach an Droichid Nua

Cad é Blas?

Scrúdaíonn, taifeadann agus comhroinneann BLAS traidisiúin, dearcthaí, creidimh agus cleachtais a bhaineann leis an gcaoi a dtáirgeann agus a ithimid bia agus cuireann sé traidisiúin bia éagsúla i láthair lucht féachana nua.

Cad é mapa scéala dhigiteach oidhreacht bia Fhine Gall?

Mar chuid den tionscadal, tá suíomh gréasáin agus mapa scéala digiteach cruthaithe againn a dhéanann ceiliúradh ar oidhreacht bia i bhFine Gall, atá mar chuid dár stair shóisialta. Ar an mapa scéala tá cuimhní bia a bailíodh ón bpobal i bhFine Gall, seanghrianghraif, agus oidis.

Conas is féidir le scoileanna páirt a ghlacadh i dtionscadal Blas?

- Iarrtar ar dhaltaí saothar ealaíne a chruthú le féasta an fhómhair i bhFine Gall a léiriú, nó colláis grianghraf a chruthú de chomharthaí an fhómhair i bhFine Gall.
- Iarraimid ar mhúinteoirí grianghraf den saothar ealaíne/colláis a sheoladh isteach mar iontráil ranga, nó rogha de thrí phíosa ón rang a chur isteach.
- Déanfar ionadaíocht ar rogha aighneachtaí ar shuíomh gréasáin Blas.

Buaigh turas scoile go Teach agus Feirme an Droichid Nua!

Cuirfear gach rang a sholáthraíonn a gcuid oibre i gcrannchur duaise le haghaidh turas ranga ar **Theach agus Feirme an Droichid Nua**.

Treoir Mhúinteora

Forbhreathnú ar an gCeacht

Ranganna	Abhar	Snáithe	Snáithaonad	Naisc Churaclaim	Naisc Traschuraclaim
Rang a Dó go Rang a Ceathair	Stair	**Rang a Dó:** Mise agus mo chlann	Nuair a bhí mo sheantuismitheoirí óg	Cuirfear ar chumas an linbh: • gnéithe de shaol daoine nuair a bhí a s(h)eantuismitheoirí óg a fhiosrú agus a thaifeadadh – a gcuid bia, feirmeoireachta agus traidisiúin • fianaise stairiúil shimplí a scrúdú • déan comparáid idir saolta daoine san am atá thart agus saolta daoine sa lá atá inniu ann, ag tabhairt faoi deara difríochtaí agus cosúlachtaí	• Béarla • Inniúlacht Dhigiteach • Ealaín
			Féastaí agus féilte san am atá thart	• bunús agus traidisiúin roinnt féilte coitianta a fhiosrú agus a phlé	
		Rang a Trí agus Rang a Ceathair: Staidéir áitiúla	Féastaí agus féilte san am atá thart	• eolas a fháil ar an mbunús agus ar na traidisiúin a bhaineann le roinnt féilte coitianta in Éirinn • cuid de na searmanais, na scéalta, na finscéalta agus na cluichí a bhaineann leis na féastaí agus na féilte seo a fhiosrú, a phlé agus a thaifeadadh	
			Mo cheantar tríd na haoiseanna	• staidéar a dhéanamh ar thréimhse/tréimhsí i stair an tsráidbhaile, an bhaile mhóir, an bhaile fearainn, an pharóiste nó an chontae • eolas a fháil ar imeachtaí tábhachtacha i stair an cheantair, ag tagairt don chomhthéacs náisiúnta níos leithne	
		An saol, an tsochaí, an obair agus an cultúr san am atá thart	Saol in Éirinn ón Meánaois go dtí na 1930idí	• aithne a chur ar ghnéithe de shaol na ndaoine seo • fianaise ó na tréimhsí a ndearnadh staidéar orthu a scrúdú agus dul i dtaithí air, go háirithe fianaise atá le fáil go háitiúil	

Ceacht: ‘Fómhar agus Oíche Shamhna’ (Féilte agus Bia)

Acmhainní: Clár Bán, Bileog Gníomhaíochta: ‘Am an Fhómhair’, Íomhá ‘Íomhá fómhar ó Lámhscríbhinn Luttrell Psalter’ , Nótaí Greamaitheacha, Rogha ábhar do ghníomhaíocht fabraice agus snáithíní, Ceamara (roghnach).

Torthaí foghlama:

Cuirfear ar chumas na ndaltaí:

- Cosúlachtaí agus difríochtaí a aithint idir an chaoi ar baineadh agus stóráil bia san am atá thart agus sa lá atá inniu ann
- Na naisc idir an fómhar agus Oíche Shamhna a aithint
- Traidisiúin agus béaloideas Oíche Shamhna a phlé
- Sainaithin bia a bhaineann le Oíche Shamhna
- Cuir a saol i gcomparáid le saolta daoine san am atá thart
- Scrúdú a dhéanamh ar fhianaise stairiúil shimplí
- Cruthaigh píosa ealaíne chun ‘Féile an Fhómhair i bhFine Gall’ a thaispeáint
- (Roghnach: Siúlóid Bia – Sainaithin comharthaí an fhómhair sa cheantar áitiúil)

Réamhrá

Samhlaigh!

Íomhá fómhar ó lámhscríbhinn Luttrell Psalter[1]

1. Taispeáin do na daltaí an íomhá thuas a thaispeánann obair an fhómhair san am atá thart (na meánaoiseanna). Pléigh.

   (Is féidir leat cóip den phictiúr a fháil ar leathanach 7 den cheacht seo, nó ar shuíomh gréasáin Blas anseo.)

[1] *Meastar go bhfuil Luttrell Psalter ar cheann de na stóir is mó atá ag Leabharlann na Breataine. Cruthaíodh é c. 1320-1340 i Lincolnshire, Sasana, agus tógann sé a ainm óna chéad úinéir agus pátrún, Sir Geoffrey Luttrell (1276-1345).*

Roinnt ceisteanna molta:

- Cad atá á bhaint? Cruithneacht.
- Cén fáth a raibh cruithneacht tábhachtach? Meilt ina phlúr é, a úsáideadh chun arán a dhéanamh. Bhí sé seo ar cheann de na príomh-bhianna san am atá thart. In áiteanna mar Mhuileann na Sceirí, dhéanfadh na muilleoirí plúr as cruithneacht.
- Conas a bhfuil a fhios agat gur pictiúr é seo d'obair an fhómhair san am atá thart? Éadaí, uirlisí srl.
- Conas atá na hoibrithe ag gearradh na cruithneachta? Ag baint úsáide as corráin.
- Cén t-am den bhliain é, dar leat? Tá sé san fhómhar mar tá an fómhar á bhailiú.
- Cad iad na meaisíní a bheadh cabhrach do na hoibrithe?/Cén fáth nach bhfuil siad ag úsáid meaisíní? Ní raibh meaisíní cosúil le tarracóirí agus comhbhainteoirí ar fáil ag an am seo.

Forbairt

Léigh agus Aimsigh Trí Fhíric Suimiúla

1. Tabhair cóip den Bhileog Gníomhaíochta : Am an Fhómhair do na daltaí ina ngrúpaí/bheirteanna. Iarr orthu léamh faoi 'Am an Fhómhair' agus a 3 fhíric shuimiúla is Fearr a thaifeadadh.
2. Tabhair cuireadh do gach grúpa iad a roinnt leis an rang.

Ansin agus Anois

3. Anois iarr ar na daltaí, mar rang, codarsnacht a dhéanamh agus comparáid a dhéanamh idir baint agus stóráil bia san am atá thart agus san am i láthair. Déan taifead ar an gclár bán in dhá cholún – san am atá thart / san am i láthair.
   Roinnt moltaí:
   - San am atá thart, fásadh an chuid is mó bia san earrach agus réidh le baint san fhómhar.
   - Sa lá atá inniu ann is féidir bia a fhás ag amanna eile den bhliain trí úsáid a bhaint as pola-thtolláin, tithe gloine agus teicneolaíocht nua-aimseartha, chun an teocht agus na coinníollacha fáis ceart a choinneáil. Ciallaíonn sé seo, mar shampla, gur féidir leat bia lasmuigh den séasúr a fháil sa gheimhreadh.
   - San am atá thart bhí ar dhaoine bia a bhaint nuair a bhí sé aibí agus réidh.
   - Sa lá atá inniu ann tá cuisneoirí agus reoiteoirí againn chun bia a chaomhnú agus a stóráil níos faide.
   - San am atá thart bhí roinnt bia cosúil le guird (m.sh. puimcíní) go maith le stóráil lena gcraiceann crua ach d'fhéadfadh bianna eile a bheith níos deacra a stóráil agus d'fhéadfadh siad lobhadh go héasca. Uaireanta d'úsáid daoine 'teicníc picilte' chun glasraí a chaomhnú, mar shampla, glasraí a chur faoi sháile.
   - San am atá thart, d'ith formhór na ndaoine an méid a d'fhás siad iad féin, nó cheannaigh siad bia áitiúil ag an margadh áitiúil.
   - Sa lá atá inniu ann is féidir linn bia a cheannach in ollmhargaí agus fiú ar líne. Tá cuid den bhia seo tar éis taisteal ó áiteanna i bhfad uainn – bananaí, abhacáid, páiseoga. (Nóta don mhúinteoir – is féidir leat iarraidh ar na daltaí a fháil amach cad as ar tháinig iad seo agus glasraí eile).

Fómhar agus Oíche Shamhna

4. Roinn an rang ina dhá ghrúpa, ag tabhairt nótaí greamaitheacha do gach grúpa. Iarr ar ghrúpa amháin focail a scríobh/pictiúir a tharraingt a bhaineann leis an **bhfómhar** agus ar an ngrúpa eile díriú ar **Oíche Shamhna**. Ansin iarr ar na daltaí na nótaí a ghreamú suas, ag

Iorg ceangail idir an fómhar agus Oíche Shamhna, ag déanamh saghas Léaráid Venn Fhómhair/Oíche Shamhna.

5. Déan plé mar rang.
   Roinnt smaointe le plé:
   - Bhí Oíche Shamhna, nó 'Samhain' mar a tugadh air ar dtús, mar cheiliúradh ar dheireadh shéasúr an Fhómhair agus tús an gheimhridh.
   - Bhí go leor bia ar fáil tar éis an fhómhair, mar sin bhí bia mar chuid mhór de cheiliúradh Oíche Shamhna.
   - Itheadh Cál Ceannann (prátaí, cál agus oinniún) Oíche Shamhna. Baineadh Cál san fhómhar.
   - Bhí Barbrack (Bairín breac) déanta as torthaí triomaithe.
   - Baineadh úlla san fhómhar. Traidisiún clúiteach Oíche Shamhna ab ea bogadach úll i mbáisín uisce. Bhí traidisiún ann freisin úll a chrochadh ó fhráma dorais ar phíosa téad, leis na lámha taobh thiar de do dhroim, ag iarraidh greim a bhaint as an úll.
   - Traidisiún Oíche Shamhna a bhfuil clú agus cáil air is ea an snoíodóireacht phuimcín agus an Jack-o-Lantern, ach is as Éirinn a tháinig sé seo. Ba é an traidisiún ná aghaidh scanrúil a shnoí as tornapa chun droch-spiorad a choinneáil ar shiúl. D'athraigh an traidisiún le blianta beaga anuas, go dtí úsáid a bhaint as puimcíní, de réir mar a chuaigh Éireannaigh ar imirce go Meiriceá agus thug siad a dtraidisiúin leo.

Conclúid

Rogha 1: Fabraic agus Snáithín 'Féile an Fhómhair i bhFine Gall

Iarr ar na daltaí mar rang, ina n-aonar, nó i ngrúpaí, pictiúr fabraice agus snáithíneach a chruthú d'Fhéile an Fhómhair i bhFine Gall. D'fhéadfadh sé seo a bheith ina féasta san am atá thart nó san am i láthair. D'fhéadfadh sé séasúr an fhómhair, nó Oíche Shamhna, nó an dá cheann a léiriú.

Comórtas – Glac grianghraf den saothar ealaíne críochnaithe. Cuir isteach iontráil ranga nó roghnaigh trí iontráil aonair chun ionadaíocht a dhéanamh don rang. Cuir isteach sonraí do ranga agus scoile chuig Blas foodheritage@fingal.ie

Rogha 2: Siúlóid Bia an Fhómhair Feicim le Mo Shúile Beaga Cinn

Téigh ar shiúlóid i do cheantar áitiúil agus aimsigh, liostáil agus tóg grianghraif díobh seo a leanas:

- Torthaí nó glasraí ag fás ag an am seo den bhliain m.sh. sméara dubha, spíonáin, úlla, puimcíní, cabáiste.
- Innealra a bhaineann le táirgeadh bia m.sh. comhbhuainteoir, tarracóir.
- Áiteanna a bhaineann le táirgeadh bia m.sh. sciobóil, sean muilte.

Comórtas – Cruthaigh colláis grianghraf ranga de do Shiúlóid Bia an Fhómhair. Cuir grianghraf soiléir le sonraí do ranga agus scoile chuig Blas foodheritage@fingal.ie

Bileog Gníomhaíochta: Am an Fhómhair

Léigh an sliocht seo a leanas agus aimsigh trí fhíric shuimiúla:

San am atá thart, ba é Lúnasa tús séasúr an fhómhair. Bhí sé seo ar cheann de na hamanna is gnóthaí den bhliain talmhaíochta. Chabhraigh an teaghlach agus an pobal ar fad leis an fómhar a bhaint. Ciallaíonn baint an fómhar ná an fómhar a ghearradh agus a bhailiú. Rinneadh Lúnasa a cheiliúradh ar an Domhnach deiridh i mí Iúil, nó ar an gcéad Domhnach i mí Lúnasa.

Sna meánaoiseanna baineadh an fómhair de láimh, ag baint úsáide as uirlis ar a dtugtar 'corrán'. Baineadh úsáid as speal (corrán fada) freisin. Mhair an fómhar ar feadh go leor laethanta le sosanna don Domhnach agus laethanta féilte. Bailíodh gais na cruithneachta le chéile agus fágadh iad chun triomú ar feadh cúpla lá sular ceanglaíodh ina síobhanna iad agus curtha le chéile ina 'stucaí' sna páirceanna.

Bhí sé deacair stóráil san am atá thart mar ní raibh aon chuisneoirí nó reoiteoirí, mar atá againn sa lá atá inniu ann, agus mar sin bhí cruithneacht a stóráil i scioból, san iothlainn (áit dúnta ar fheirm chun gráin a choinneáil), nó i gcruacha faoin aer. Bhí sé seo úsáideach mar ní raibh an príomh-lotnaid feithidí ar a dtugtar 'an gobachán' in ann maireachtáil sa gheimhreadh lasmuigh den scioból. Nuair a bheadh cruach cruithneachta tirim, bheadh sé díceangailte agus an grán á 'bhualadh le súiste' (buailte trí mhaide a luascadh chuige chun na heithne cruithneachta a bhaint de na gais).

Léirigh taifead ó Bhaile Scadán i mBailiúchán Lámhscríbhinní na Scoile, 1937, gur beag athrú a tháinig ar chúrsaí leis na céadta bliain:

'Sula tháinig na meaisíní in úsáid, bhí an speal á úsáid chun an móinéir a ghearradh. Tháinig fir fómhair, mar a tugadh orthu, go dtí an ceanntar agus áiteanna eile ar fud Chontae Bhaile Átha Cliath agus ghearr siad na móinéir ar chonradh. Tháinig na fir sin ó Chontae an Chabháin agus ó Chontae Longfoirt. Thug siad leo a gcuid speal agus chodail siad sa scioból in aice le háiteanna an fheirmeora. Bheadh daichead nó caoga acu i ngach grúpa. Thosaigh siad ag obair thart ar a sé a chlog ar maidin. Ar an meán ghearrfadh gach fear acra in aghaidh an lae. Anois agus na modhanna nua-aimseartha bainte, is rud coitianta é meaisín a fheiceáil ag gearradh síos cúig acra ar lá maith. D'fhan na fir fómhar sin chun an fómhar a chóireáil ar an mbealach céanna agus a rinne siad an féar tirim. D'fhan cuid de na fir sin agus phós siad sa cheanntar seo agus mar sin tá na h-ainmneacha ó Chontae an Chabháin le feiceáil anseo. D'fhéadfadh fear áitiúil John Lynch acra a ghearradh in aghaidh an lae leis an speal (Imleabhar 0783, lch.170 © Bailiúchán Náisiúnta Béaloidis, COBÁC).

Ár 3 fhíric shuimiúla:

____

____

____

____

____

Íomhá fómhar ó Lámhscríbhinn Luttrell Psalter